

4ο Γυμνάσιο Ευόσμου

Τα Βυζαντινά μοναστήρια της Θεσσαλονίκης

Εισηγήτρια: Μπόζα Άννα Ραφαηλία
Επιβλέπουσα καθηγήτρια : Τσομπανίδου Ξανθήπη ΠΕ01

Εισαγωγή

Η Θεσσαλονίκη, η πόλη του Κασσάνδρου, ήταν ο σημαντικότερος σταθμός στη ρωμαϊκή Εγνατία οδό. Η πόλη αναπτύχθηκε και πολιτικά και στρατιωτικά και οικονομικά, έγινε η «πρώτη μετά την πρώτη πόλις».

Η μετάβαση της Θεσσαλονίκης από την ειδωλολατρεία στον χριστιανισμό ξεκίνησε πολύ νωρίς. Οι Θεσσαλονικείς είχαν την τύχη να γνωρίσουν το κήρυγμα του ίδιου του Αποστόλου Παύλου και να ενισχυθούν στην πίστη με τις επιστολές του.

Στα χρόνια των Παλαιολόγων (13^{ος}-15^{ος}) η Θεσσαλονίκη, σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, είχε πλήθος μοναστηριών ("σηκών"). Ήταν η εποχή που οι Παλαιολόγοι προσπαθώντας να διατηρήσουν την ενότητα του κράτους τονώνουν με ζήλο το θρησκευτικό αίσθημα του λαού.

Ιδιαίτερη φροντίδα προς την κατεύθυνση αυτή εκδήλωσε η αυτοκράτειρα Άννα Παλαιολογίνα, που εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1351, μετά την επικράτηση και τον θρίαμβο του "ησυχασμού", του οποίου ηγούνταν ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γρηγόριος Παλαμάς.

Η μονή Βλατάδων ή Τσαούς μοναστήρι

Μαζί με τον Παλαμά, ήρθαν τότε στην πόλη και οι μοναχοί Δωρόθεος και Μάρκος Βλατής. Αυτά τα δύο αδέρφια γίνονται οι ιδρυτές της Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής μονής Βλατάδων μεταξύ του 1351 και 1371. Το όνομα της λοιπόν αποδίδεται στους ιδρυτές της αλλά κατά την Τουρκοκρατία, η ονομασία «Τσαούς Μοναστήρι» τη συνδέει με τον Τσαούς Μπέη που έχτισε το 1431 τον ομώνυμο πύργο στο Επταπύργιο και ευεργέτησε τη μονή.

Αρχικά η μονή αφιερώθηκε στο Χριστό Παντοκράτορα, ενώ σήμερα τιμάται στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος. (6^η Αυγούστου)

Από το βυζαντινό συγκρότημα σήμερα σώζεται μόνο το καθολικό που είναι ρυθμού σταυροειδούς με τρούλλο. Στην αρχική μορφή του ανήκουν ο κυρίως ναός με το ιερό βήμα, το νότιο παρεκκλήσι, αφιερωμένο στους κορυφαίους αποστόλους Πέτρο και Παύλο και το μεγαλύτερο μέρος της νότιας στοάς.

Το υπόλοιπο περίστωο αποτελεί προσθήκη του 1801, ενώ το νεοκλασικό πρόπυλο και η ανοιχτή νότια στοά προστέθηκαν το 1907. Τα υπόλοιπα κτίσματα στην αυλή του αποτελούν προσθήκες του 20ου αιώνα (ηγουμενείο, σκευοφυλάκιο, ναΐσκος Κοιμήσεως Θεοτόκου, Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών).

Εσωτερικά ο ναός κοσμήθηκε με τοιχογραφίες που χρονολογούνται στο διάστημα 1360-1380. Το σφυροκόπημα των τοιχογραφιών δείχνει ότι για κάποιο άγνωστο διάστημα περιήλθε στα χέρια των Οθωμανών το 1387. Πιθανά αυτό όμως να κράτησε για λίγο αφού όλα μαρτυρούν την συνεχή λειτουργία της μονής.

Στον τρούλο δεσπόζει ο Παντοκράτορας, στα τόξα του κυρίως ναού διατηρούνται αποσπασματικά σκηνές του Δωδεκαόρτου και στους τοίχους μορφές ασκητών και μοναχών αγίων.

Στον νάρθηκα διατηρούνται η Βάπτιση και οι «Τρεις Παίδες εν τη καμίνω», επίσης παριστάνονται στρατιωτικοί άγιοι. Δύο παραστάσεις του Γρηγορίου Παλαμά, επιβεβαιώνουν τη στενή σχέση της μονής με το κίνημα του Ησυχασμού.

Απέναντι από την είσοδο του καθολικού βρίσκεται το Σκευοφυλάκιο και νότια το Ηγουμενείο. Νοτιοδυτικά της μονής βρίσκεται το παρεκκλήσιο της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Στο προαύλιο υπάρχει κρήνη με την καρκινική γραφή «Νίψον ανομήματα μη μόναν όψιν» και το βιβλιοπωλείο. Υπάρχει επίσης υδατοδεξαμενή όπου έφτανε το νερό από το Χορτιάτη και ύδρευε την πόλη από τη βυζαντινή εποχή.

Στο σκευοφυλάκιο της μονής φυλάσσονται τα ιερά λείψανα των Αγίων Γρηγορίου του Θεολόγου, Αγ. Αθανασίου, Ιωάννου του Πέρσου, Μοδέστου και Αναργύρων.

Επίσης η μονή διατηρεί πλούσια συλλογή βυζαντινών και μεταβυζαντινών εικόνων, αλλά και πλήθος βυζαντινών και μεταβυζαντινών χειρογράφων, περί τα 100, μερικά των οποίων μοναδικά στο είδος τους.

Ένα από τα αξιολογότερα κειμήλια της Μονής είναι το Καυκίον η άγιον Ποτήριον ή άλλως Αγιόκουπα, το οποίο κατά παράδοση ήταν το Άγιον Ποτήριον του Μυστικού Δείπνου. Τα θαύματα που έγιναν κατά την τέλεση αγιασμού με τη χρήση της Αγιόκουπας την έκαναν ξακουστή στη Θεσσαλονίκη και τα περίχωρά της.

Στο ξενώνα της Μονής σήμερα φιλοξενούνται ξένοι Ορθόδοξοι σπουδαστές, που φοιτούν στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών ή μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα προκειμένου να μεταφράσουν τα ιερά κείμενα στη γλώσσα τους.

Το 1965 το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως προχώρησε στην ίδρυση του Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών. Ένα πλήθος δραστηριοτήτων κάνουν το ίδρυμα αυτό μοναδικό: η φωτογράφιση των χειρογράφων του Αγίου Όρους καθώς και των χειρογράφων άλλων μονών, η συνέχιση της έκδοσης του επιστημονικού περιοδικού "Κληρονομία", η έκδοση θεολογικών δοκιμίων και λειτουργικών κειμένων, καθώς και η διοργάνωση συνεδρίων και διαλέξεων.

Μονή Λατόμου – Ναός οσίου Δαβίδ

Νοτιοδυτικά κοντά στη μονή Βλατάδων, διασώζεται το παλαιοχριστιανικό παρεκκλήσι του Οσίου Δαβίδ, που είναι το καθολικό της Μονής Λατόμου. Η Μονή σήμερα δεν λειτουργεί αλλά ο ναός αυτός συμπεριλαμβάνεται στα μνημεία

παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, λόγω της μοναδικής αρχαιολογικής και ιστορικής του αξίας.

Ο ναός ανήκει στα τέλη του 5^{ου}–αρχές 6^{ου} αιώνα και η προσωινμία «του Λατόμου» ή «των Λατόμων» οφείλεται στα λατομεία πέτρας που υπήρχαν στην περιοχή. Ήταν αφιερωμένος στο Χριστό Σωτήρα και κατά άλλους στον προφήτη Ζαχαρία. Με τη μονή συνδέθηκε και ο όσιος Δαβίδ ο Δεντρίτης που ασκήτευσε στην περιοχή της Άνω πόλης. Από το 1921 ο ναός είναι αφιερωμένος σ' αυτόν.

Ο ναός κτίστηκε πάνω στη θέση ρωμαϊκού λουτρού. Στην αρχική του μορφή αποτελούσε ένα τετράγωνο κτίριο με κόγχη στα ανατολικά και μέσα στο τετράγωνο σχηματιζόταν ισοσκελής σταυρός από τέσσερα μικρά διαμερίσματα στις γωνίες. Το κτήριο διέθετε επίσης τρούλο, ο οποίος μετέπειτα αντικαταστάθηκε από κεραμωτή στέγη.

Την ίδια εποχή φιλοτεχνήθηκε και το περίφημο και μοναδικό ψηφιδωτό της αψίδας με χρήματα μιας ανώνυμης γυναίκας που σύμφωνα με την παράδοση ήταν η κόρη του Μαξιμιανού, Θεοδώρα που ήταν κρυπτοχριστιανή. Το ψηφιδωτό καλύφθηκε με δέρμα βοδιού για να μην γίνει αντιληπτό από τον πατέρα της. Αργότερα στην εποχή της Εικονομαχίας, το εξαιρετικό ψηφιδωτό και πάλι καλύπτεται για να αποκαλυφθεί με το τέλος του 9^{ου} αιώνα.

Τελευταία χρειάστηκε να προστατευτεί τον 16^ο αιώνα όταν με την Τουρκοκρατία μετατράπηκε σε τζαμί με την επωνυμία «Σουλουτσα τζαμί» (μοναστήρι του νερού), λόγω προϋπάρχουσας πηγής στην περιοχή.

Το ψηφιδωτό, ένα από τα σημαντικότερα της παλαιοχριστιανικής τέχνης, απεικονίζει το Όραμα του προφήτη Ιεζεκιήλ. Ο Χριστός σε νεαρή ηλικία, "αγένειος" καθισμένος σε ουράνιο τόξο μέσα σε ελλειψοειδή δόξα, περιβάλλεται από τα τέσσερα σύμβολα των Ευαγγελιστών. Στα πόδια του ρέουν οι ποταμοί του Παραδείσου που καταλήγουν στον ποταμό Ιορδάνη. Στα δύο άκρα της σύνθεσης παριστάνονται οι προφήτες Ιεζεκιήλ και Αβακκούμ.

Στα μέσα του 12ου αιώνα ο ναός επισκευάζεται και ανακαινίζεται με τοιχογραφίες υψηλής ποιότητας. Διατηρήθηκαν η Γέννηση, η Βάπτισμα, τμήμα της Υπαπαντής και της Μεταμόρφωσης στη νότια καμάρα. Στις αρχές του 14ου αιώνα, ανάγονται οι παραστάσεις της Βαϊοφόρου, της Προσευχής του Ιησού και της Παναγίας του Πάθους στον ανατολικό τοίχο της βόρειας καμάρας.

Γενικά, η σημερινή ταπεινή εκκλησία μπορούμε να πούμε ότι διατηρεί έναν από τους σημαντικότερους ψηφιδωτούς και τοιχογραφικούς διακόσμους της παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής τέχνης στον ορθόδοξο κόσμο.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

Βιβλιογραφία

- <http://www.monastiria.gr/index>
- <http://www.pemptousia.gr/2011/11/ta-patriarchika-monastiria-tis-makedo/>
- <http://el.wikipedia.org/>
- <http://www.pipm.gr/>
- <http://odysseus.culture.gr/>
- <http://www.imma.edu.gr/>
- «Ιερά Βασιλική, Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Βλατάδων», έκδοση της Ιεράς Μονής Βλατάδων, Θεσσαλονίκη 1999
- Άρθρο του π.Βασίλειου Καλλιακμάνη στην εφημερίδα Μακεδονία (24/06/2012) «Ο Όσιος Δαβίδ ο εν Θεσσαλονίκη και η μονή Λατόμου»